

Copyright © Editura Academiei Române, 2019
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți științifici: Gh. CHIVU, membru corespondent
al Academiei Române
Prof. univ. dr. Bogdan CREȚU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
UNITATE LINGVISTICĂ - UNITATE TERITORIALĂ : ROLUL
LIMBII ROMÂNE ÎN UNIREA DE LA 1918. Colocviu de Lingvistică
(2018 ; Iași)

Unitate lingvistică - unitate națională : actele Colocviului de lingvistică
"Unitate lingvistică - Unitate teritorială : rolul limbii române în Unirea
de la 1918" : (Iași, 30-31 mai 2018) / ed.: Gabriela Haja, Daniela Butnaru,
Marius-Radu Clim. - București : Editura Academiei Române, 2019

Conține bibliografie
ISBN 978-973-27-3083-6

I. Haja, Gabriela (ed.)
II. Butnaru, Daniela (ed.)
III. Clim, Marius-Radu (ed.)

81

Redactor: Adriana GRECU
Tehnoredactor: Ana-Maria VELCEA
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 27.08.2019. Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 15,5.
C.Z. pentru biblioteci mari: 811·135·1'06 (042)
C.Z. pentru biblioteci mici: 81

CUPRINS

UNITATE LINGVISTICĂ – UNITATE TERITORIALĂ

Știința varietății lingvistice diatopice în sprijinul unității naționale: de la Weigand la Pușcariu – Pop – Petrovici (<i>Stelian Dumistrăcel</i>)	9
Limba română din Basarabia în preajma Marii Uniri din 1918 (<i>Eugenia Bojoga</i>).....	51
Ideea de unitate lingvistică, reflectată în concepția filologică a lui Aron Pumnul (<i>Felicia Vrânceanu</i>).....	69
Unitatea limbii române și variația protoromană. Cazul rom. <i>noră</i> (<i>Alina-Mihaela Pricop</i>).....	77
Pe când Prutul nu era hotar. Mărturii toponimice (<i>Daniela Butnaru</i>)	83
Sfășieri și continuitate: Microistorii ale limbii române vorbite în Republica Moldova (<i>Astrid Cambose</i>).....	89

GRAMATICĂ, LEXICOLOGIE, LEXICOGRAFIE

Gramatica lui Ioan Piuaru-Molnar: <i>Deutsch-Walachische Sprachlehre</i> (Viena, 1788). Prezentare generală (<i>Ana-Maria Minuț, Ion Lihaciu</i>)	113
Pronumele de politețe ca element în localizarea textelor vechi. Formele <i>dumneata</i> , <i>dumneavoastră</i> , de la româna literară veche la epoca modernă. Aplicație: <i>Hronograf den începutul lumii</i> (cca 1658–1661) (<i>Mioara Dragomir</i>).....	129
Aspecte ale redactării în dicționarele explicative românești. Note lexicografice (<i>Mihaela Popescu</i>).....	137
Interesul pentru limba populară din perspectiva <i>Dicționarului limbii române</i> (<i>Cosmina-Maria Berindei</i>)	147
Conceptul de <i>pretoponim</i> vs <i>fază pretoponimică</i> (<i>Vlad Cojocaru</i>).....	157

LINGVISTICĂ ȘI INFORMATIZARE

Traducerile din franceză în română în secolul al 19-lea. Un nou instrument de cercetare a influenței franceze (<i>Victor Celac</i>)	171
Particularități specifice folclorului din Republica Moldova comparativ cu cel din România. Studiu pe un corpus adnotat sub formă de arbori sintactici (<i>Cătălina Mărănduc, Victoria Bobicev</i>).....	199
Realizarea structurilor sintactice cu unități coordonate și subordonate, la nivelul structurii de informație (<i>Doina Jitcă</i>).....	217
Aspecte ale informatizării lexicografiei în Polonia: provocări și tendințe (<i>Gabriela Gavril-Antonesei, Przemysław Dębowiak</i>).....	239

IDEEA DE UNITATE LINGVISTICĂ, REFLECTATĂ ÎN CONCEPȚIA FILOLOGICĂ A LUI ARON PUMNUL

FELICIA VRÂNCEANU*

*The Idea of Linguistic Unity, Reflected
in the Philological Conception of Aron Pumnul*

Abstract: *Through his entire activity, Aron Pumnul has become a true symbol of Romanianism in Bucovina. Encyclopedic personality, manifested in various fields (linguistics, literary history, philosophy, history, journalism, etc.), the Romanian scholar contributes decisively to the promotion of national values. The journalistic activity of the great Romanian scholar is subordinated to these principles, giving us a detailed picture of the opinions on the past, present and future of the Romanian language as a defining component of the national ideal. The linguistic conception of Aron Pumnul, ironized and criticized many times, reflects the aspirations of a generation that will definitely contribute to the achievement of a unitary Romanian language. There are eloquent studies such as "Neatârarea limbei românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie", "Literele corespunzătoare firei limbei românești și modul de a scrie cu ele", "Binescriința limbei românești cu litere romane", which eloquently illustrate the idea supported by this "apostle of Romanianism": "The nation is the contents of a people of the same blood, who speak the same language and have the same tradition. The people are the body of the nation, the tongue is its soul".*

Keywords: *Romanian language, linguistic unity, linguistic conception, literary history, etymology.*

Introducere

Născut la 27 noiembrie 1818, în localitatea Cuciulata de lângă Făgăraș, Aron Pumnul (Pumne, Pumnea, Pumnu) este unul dintre acei „bărbați mari și providențiali ai românilor”, după cum îl numea I.G. Sbiera, unul dintre învățăceii săi (Sbiera 1889: 45). În tumultul evenimentelor ce caracterizează secolul al XIX-lea, acest „geniu mare al deșteptării” Bucovinei, după cum îl numea Eminescu în cunoscuta poezie *La mormântul lui Aron Pumnul*, a fost un adevărat lider spiritual al românilor bucovineni.

* Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych” din Cernăuți, Ucraina; felichi_2000@yahoo.com.

Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul, ironizată și criticată de multe ori, reflectă de fapt aspirațiile unei generații care va contribui în mod definitoriu la realizarea unei limbi române unitare. Europa secolului al XIX-lea este dominată de mișcări sociale care aveau ca scop promovarea ideilor de națiune și de limbă națională. Aceste mișcări au avut, fără îndoială, consecințe și în spațiul românesc. Bucovina a constituit locul unde s-au refugiat numeroși exponenți ai Revoluției de la 1848, fapt ce a influențat în mod semnificativ destinul acestui ținut.

Printre cei care s-au refugiat în Cernăuți în această perioadă se numără și Aron Pumnul, cel care a rămas în istoria culturii române ca profesor de limba și literatura română la Gimnaziul Superior German din Cernăuți, ca dascăl al lui M. Eminescu, inițiator al Școlii fonetice bucovinene, dar și ca obiect al ironiei lui Alecsandri sau al criticii severe a lui Titu Maiorescu.

Aron Pumnul la Cernăuți

Contextul în care își face prezența la Cernăuți Aron Pumnul este surprins cu o deosebită precizie de I.G. Sbiera, elev al cărturarului transilvănean, în discursul comemorativ publicat în volumul *Aron Pumnul: Voci asupra vieții și însemnătății lui*:

„Într-acest concurs de popoare la împărțeala bunurilor pământești, la mare strâmtoare ajunsesse bietul popor român! Unele din popoarele și statele vecine apucaseră câte o bună parte din teritoriul ce românii din vechime îl numeau propriu și moșia sa cea mare. Unele popoare megiașe disputau românilor chiar dreptul la o existență particulară, zicând prin organul diplomatului Nesselrode, că românii nu se pot numi popor, și că originea lor se pierde în întunericul veacurilor! [...] Unii declamau în gura mare că românii nu sunt capabili a se organiza și a se direge înșiși pre sine; că nu posed sântământul și spiritul conțelegerii și al unirii, al frăției și al solidarității; că ei numai a distruge pot, dar' a zidi ba!” (Sbiera 1889: 45)¹.

Prezența lui Aron Pumnul la Cernăuți era o necesitate, fapt demonstrat de căldura și entuziasmul cu care a fost întâmpinat cel care fusese unul dintre organizatorii Adunării populare de la Blaj. Aron Pumnul își începe activitatea la Cernăuți în toamna anului 1848 ca redactor la revista „Bucovina”, editată de Eudoxiu Hurmuzaki, pentru ca în februarie să fie numit (în urma unui concurs) profesor de limba și literatura română la Gimnaziul German din Cernăuți. În postura de dascăl, Aron Pumnul se va identifica în totalitate cu rolul de promotor al intereselor școlii în limba română, susținând importanța educației naționale prin limbă și cultură. Această idee i-a călăuzit, de altfel, întreaga activitate, despre care I.G. Sbiera afirmă:

¹ În citatele preluate din Sbiera 1889 am intervenit minimal, păstrând variantele lexicale și opțiunile autorului de adaptare a neologismelor [n. ed.].

„Cine lucra pe atunci aici în țară pe terenul politic și cultural simțea amarnic și adânc lipsa de bărbați instruiți, de bărbați cu știință de carte, de profesorii carii să priceapă timpul în care trăiesc, carii să fie însuflețiți de ideile lui, și carii apoi să fie și la înălțimea chemării sale de învățători, de formatori ai tinerimii! De aceea nu fără temei, nu fără adânc înțeles a zis ilustrul și neuitatul Alexandru Hurmuzachi despre venirea în Bucovina a lui Aron Pumnul: «Nici că ne-ar fi putut sosi mai la timp!»» (Sbiera 1889: 59).

Preocupările lingvistice ale lui Aron Pumnul

După cum apreciază Ioana Petrescu în studiul *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, „Școala fonetică bucovineană s-a bucurat de puțină atenție [...], Aron Pumnul, apreciat laudativ – deși cu o înțelegere adesea deformată a ideilor sale – de către contemporani (Al. Hurmuzachi, I.G. Sbiera), devine în scurt timp [...] o figură periferică a lingvisticii românești” (Petrescu 1966: 175). La rândul său, D. Macrea consideră că înțelegerea operei lingvistice a cărturarilor din secolul al XIX-lea este posibilă numai prin raportare „la epoca în care au trăit și la problemele cărora au trebuit să le dea un răspuns. Încadrată în tendințele epocii, ea își relevă un rol istoric obiectiv, cu altă semnificație decât cea curentă, redusă la epitetul peiorativ de *latinism*, *italienism*, *purism* sau *ciunism*” (Macrea 1968: 168).

Ca și alți cărturari ai vremii, își va asuma ideile Școlii Ardelene, propunându-și să demonstreze latinitatea limbii și a poporului român. A fost colaborator al lui Timotei Cipariu la ziarul „Organul luminării, gazetă bisericească, politică, literară”, numărându-se printre întemeietorii acestui periodic, devenit în 1848 „Organul național”. După cum precizează Ioana Petrescu, multe dintre aceste idei, privite izolat, se constituie într-un moment nesemnificativ și lipsit de consecințe în lingvistica românească.

„Studiat însă în ansamblu, sistemul său dezvăluie dimensiuni noi: fonetismul bucovinean însemnează într-adevăr o reacție împotriva latinismului în aspectele sale etimologizante; în dialectica dezvoltării ideilor asupra limbii, el reprezintă un stadiu intermediar între Școala Ardeleană (prin concepția raționalistă și metafizică) și direcția istorică dezvoltată de discipolii lui Pumnul (Vasile Bumbac)” (Petrescu 1966: 176).

În același studiu, Ioana Petrescu susține că primele preocupări lingvistice ale lui Pumnul datează din jurul anului 1845, când publică un articol în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, în care sintetizează opiniile studenților români din Viena, reuniți în Societatea „Românimea Jună”. În acest articol este expusă intenția de a întocmi o ortografie românească, având ca punct de plecare *Tentamen*-ul lui Treboniu Laurian, al cărui etimologism excesiv este însă combătut. În ziarul „Învățătorul poporului”, Aron Pumnul va începe să publice studiul *Viața năciunii române, dulceața limbei și a simțemintelor ei*, fără a-l finaliza, din cauza cenzurii.

Preocupările lingvistice ale lui Aron Pumnul se manifestă mai ales în perioada bucovineană, fiind expuse în articole publicate în paginile ziarului „Bucovina”, editate în anul 1889 de I.G. Sbiera în volumul *Aron Pumnul: Voci asupra vieții și însemnătății lui*, în care sunt reunite discursuri rostite la înmormântarea marelui cărturar (A. Hurmuzachi, E. Hurmuzachi, M. Călinescu ș.a.) și la sfințirea mormântului (Constantin Morariu, I.G. Sbiera, Iraclie Porumbescu, G. Sion), dar și documente legate de viața și activitatea acestuia (*Petițiunea-program a Românilor bucovineni din 1848*, *Documinte relative la înființarea catedrei de limba și literatură românească la institutul de studii filosofice, ulteriorul gimnasiu superior, în Cernăuți*, *Documinte relative la ocuparea catedrei românești ș.a.*), precum și studii ale lui Aron Pumnul: *Neatârănarea limbei românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie*, *Frăgminte din literatură românească*, *Constituțiunea bisericei românești*, *Binescriința limbei românești*, *Formăciunea cuvintelor românești*, *Curs de literatură românească*, *Convorbire între un tată și fiul său asupra limbei și literelor românești*, *Forma din afară a poeziei române*, *Stilistica afacerilor din viața practică ș.a.*

Ideile lingvistice ale lui Aron Pumnul au fost analizate pe larg în articole și monografii mai vechi sau mai noi², de aceea ne vom limita la enunțarea principalelor probleme care l-au preocupat pe cărturarul român:

1. Originea latină a limbii române: Aron Pumnul susține ideea formulată de Petru Maior că limba română continuă latina populară și nu latina „literară”, însă dezvoltă această idee (ca și ilustrul său predecesor) afirmând că: „Apoi cât pentru întrebarea: care este mamă și care fiică?, răspund, pe scurt, că limba românească este mama, iar cea lătinească fiica” (Sbiera 1889: 331).

2. Individualitatea limbii române: spre deosebire de celelalte limbi romanice, care – în opinia lui Aron Pumnul – își au începutul în Italia, limba română a avut o evoluție distinctă. În *Elaboratul de concurs al lui Aron Pumnul*³ se precizează că limba română e „soră bună” cu celelalte limbi romanice, dar „celelalte surori ale ei porniră mai târziu și pre osebăta cale de cultivare” (Sbiera 1889: 134).

3. Necesitatea scrierii cu alfabet latin. Fiind o limbă romanică, româna trebuie să fie scrisă cu literele ei proprii, de aceea în articolul redactat sub formă de dialog *Convorbire între un tată și fiul său asupra limbei și literelor românești*, Aron Pumnul consideră că:

„Precum domnia ta ai lăpădat haina ruptă și ți-ai făcut noauă, așa noi lăpădăm buchile cirilice și luăm alte litere romane noauă, pentru că cele cirilice sunt rupte pentru limba noastră; și precum haina rău făcută te împiedică să nu poți îmbla, așa buchile cirilice nu sunt făcute după trupul și firea limbei noastre, și pentru aceea o împiedecă în dezvoltarea și în înflorirea ei, și pentru aceea le-am lăpădat și am reluat literele romane care sunt făcute după trupul și firea limbei noastre cei romane!” (Sbiera 1889: 327).

² Petrescu 1966; Macrea 1968; Rad 2002; Moldoveanu 2007.

³ Este vorba despre concursul pentru postul de profesor de limba și literatura română la Gimnaziul Superior German din Cernăuți.

4. Necesitatea unei noi ortografii a limbii române. Aron Pumnul considera că dezvoltarea limbii presupune nu numai îmbogățirea lexicului, ci și „regularizarea” ei. De aceea „avem trebuință neapărabilă de un principiu sau îndreptari, căruia să-i urmăm cu toții în vorbirea și scrierea limbei” (Sbiera 1889: 198). Principiile ortografice propuse de Aron Pumnul au avut însă ca punct de plecare concepția potrivit căreia legile fonetice ale limbii române reprezintă principii fundamentale, eterne și invariabile, motiv pentru care ele trebuie aplicate în continuare (Petrescu 1966: 181–183). Dincolo de înțelegerea eronată a modului în care trebuie aplicate aceste legi, Aron Pumnul a accentuat importanța caracterului sistematic și unitar al aplicării lor:

„Îndreptariul cel mai nalt în limba românească nu poate fi altceva decât voința și cuvântul minții națiunii întregi, în care este cuprinsă mintea fiecărui Român; și chiar pentru aceea acel îndreptari va răspica voința tuturor Românilor” (Sbiera 1889: 198).

5. Legătura organică între limbă și naționalitate. Această idee apare frecvent în articolele lui Aron Pumnul, fiind, de altfel, una dintre tezele fundamentale ale mișcărilor revoluționare din anul 1848. În motoul articolului *Neatârnairea limbei românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie* cărturarul român afirmă:

„Națiunea e cuprinsul unui popor de același sânge, care vorbesc aceeași limbă și are aceeași datine. Poporul este trupul națiunii, iar limba este sufletul ei” (Sbiera 1889: 192).

Ideea de unitate lingvistică în concepția lui Aron Pumnul

Momentul 1848 reprezintă o etapă propice reluării/intensificării legăturilor dintre românii din diferite provincii. În studiile lui Aron Pumnul este frecvent subliniată necesitatea intensificării demersurilor de atingere a acestui ideal. În același timp, întreaga activitate desfășurată de renumitul cărturar reflectă încercarea de identificare a mecanismelor celor mai eficiente de realizare a unei limbi române unitare.

Un interesant studiu care abordează această problemă îi aparține unuia dintre renumiții elevi ai lui Aron Pumnul – I.G. Sbiera. În studiul *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național* cel care, asemeni dascălului său va pune bazele unei catedre de limba și literatura română, cea din cadrul Universității din Cernăuți, analizează opiniile existente în mediile culturale ale timpului. „Națiune – scrie I.G. Sbiera – ar însemna așadar o colectivitate de oameni uniți unii cu alții prin origine comună, prin naștere. La acest înțeles ne conduce etimologia” (Sbiera 1880: 3). Cu aceste cuvinte își începe prezentarea autorul, care consideră totuși că originea comună nu poate fi unicul criteriu. I.G. Sbiera analizează în continuare alte criterii: „un singur cap politic”, aceleași legi, apartenența la același cult, datini comune, „același îmbrăcământ”. Istoria însă demonstrează că nici aceste criterii nu sunt suficiente. Ca argumente Sbiera aduce situația grecilor, a italienilor sau a

nemților, în cazul cărora nu întotdeauna se poate vorbi de o uniune politică. Concluzia la care ajunge autorul este de fapt ideea care a dominat a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Bucovina și nu numai. Unde trebuie să căutăm „semnul caracteristic și distinctiv” al unei națiuni? Această calitate caracteristică și distinctivă este graiul, este limba națiunilor. Prin cuvântul „națiune” nu putem înțelege altceva decât o colectivitate de oameni care vorbesc cu toții împreună una și aceeași limbă.

Ideea de unitate lingvistică reprezintă o condiție esențială a unității naționale. Această idee este reflectată în studiile și intervențiile lui Aron Pumnul, fie că sunt abordate probleme legate de ortografia sau de neologizarea limbii române, fie că se ia în discuție necesitatea unor manuale unice pentru toate școlile românești. Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă *Lepturariul*, conceput ca un manual școlar destinat elevilor din toate clasele liceale și care nu era doar o antologie literară, cuprinzând și lecturi științifice. Această lucrare constituie expresia „afirmării unității spirituale a poporului român, unitate a cărei consolidare era crezul și idealul suprem al lui Pumnul” (Macrea 1968: 186). În opinia renumitului cărturar, școala reprezintă un factor al unificării lingvistice, de aceea activitatea didactică a lui Aron Pumnul a devenit în perioada cernăuțeană centrul preocupărilor marelui dascăl. În opinia sa, manualele școlare ar putea contribui la asigurarea caracterului unitar prin folosirea lor în școli din diverse spații geografice, de aceea se accentuează importanța editării de materiale didactice în limba română, deoarece „libertatea de a învăța și limba națională sunt singurele condițiuni spre cultură și fericire” (Sbiera 1889: 195).

În studiul *Neatârănarea limbei românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie*, Aron Pumnul va sublinia necesitatea alcătuirii unui „îndreptari care va răspica voința tuturor Românilor”, deoarece existau o serie de întrebări la care răspunsul nu putea să fie decât ideea de unitate lingvistică:

„Oare propune-se și desvoltează-se limba românească în toate școalele românești atât în cele din Principate, cât și în cele preparandale de la Orlat, Năsăude, cea pentru limba și literatura românească din Cernăuți, și în celealalte din Ungaria și Bănat, oare propune-se în toate acestea limba românească tot după aceleași principie, scrie-se după aceeași ortografie și cu aceleași litere? [...] Oare să nu fie sosit timpul ca să ni scriem limba cu literele ei proprie, făcute după trupul și firea ei, adecă cu literele străbunești romane? Și să o vorbim, să o scriem și să o formăm cu toții după aceleași legi, scoase din firea și organismul ei?” (Sbiera 1889: 196)

Unitatea politico-administrativă durabilă se poate realiza doar atunci când există o unitate în ceea ce privește cultura și civilizația, obiceiurile și limba poporului ce locuiește în acel teritoriu. Meritul lui Aron Pumnul este acela de conștientiza și promova această idee, el fiind mentorul unei întregi generații de intelectuali care vor contribui la realizarea idealului unității naționale.

Concluzii

Prin întreaga sa activitate, Aron Pumnul a devenit un adevărat simbol al românismului în Bucovina. Personalitate enciclopedică, manifestându-se în diverse domenii (lingvistică, istorie literară, filosofie, istorie, publicistică ș.a.), cărturarul român contribuie în mod hotărâtor la promovarea valorilor naționale. Activitatea sa publicistică se subordonează acestor principii, oferindu-ne o imagine detaliată a opiniilor referitoare la trecutul, prezentul și viitorul limbii române, ca o componentă definitorie a idealului național.

BIBLIOGRAFIE

- Macrea 1968 = Dimitrie Macrea, *Aron Pumnul. La 150 de ani de la nașterea sa*, în „Cercetări de lingvistică”, anul XIII, nr. 2, Cluj, 1968, p. 167–192.
- Moldoveanu 1998 = Gheorghe Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, Editura A 92, 1998.
- Moldoveanu 2007 = Gheorghe Moldoveanu, *Aron Pumnul. Contribuții la dezvoltarea limbii și culturii românești din Bucovina*, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Petrescu 1966 = Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „Cercetări de lingvistică”, anul XI, nr. 2, Cluj, 1966, p.175–183.
- Rad 2002 = Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818–1866)*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2002.
- Sbiera 1880 = I.G. Sbiera, *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național*, Cernăuți, Editura Rudolf Eckhardt, 1880.
- Sbiera 1889 = I.G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuți, Editura Societății, 1889.